

HIMMLER

VŮDCE SUDETSKÝCH NĚMČŮ

ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH

EMIL HRUŠKA

HITLER

VŮDCE SUDETSKÝCH NĚMCŮ

EMIL HRUŠKA

HENLEIN
VŮDCE SUDETSKÝCH NĚMCŮ
ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Copyright © Emil Hruška, 2021

Cover © Lukáš Tuma, 2021

Photos © archiv autora, 2021

Czech Edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2021

ISBN 978-80-7557-024-6 (print)

ISBN 978-80-7557-804-4 (ePub)

ISBN 978-80-7557-805-1 (mobi)

ISBN 978-80-7557-806-8 (pdf)

Obsah

Rodinné kořeny	7
V první světové válce	21
V Německém turnerském svazu	32
Konrad Henlein v Aši	57
Henleinovi „našeptávači“	78
Aš v roce 1933	86
Kdo sjednotí německou nacionalistickou scénu?	93
Ve velké politice	99
Jaký vlastně byl Konrad Henlein?	126
V čele SHF a SdP	143
Henleinovy čtyřicátiny	177
Útok proti republice	184
Přijíždí Hitler aneb nádherná, nevyslovitelně krásná skutečnost...	232
Sudetoněmecký politický „humor“	250
Volby do Říšského sněmu	257
V čele „vzorové“ sudetské župy	266

Také takto žil... ..	298
Atentáty na Henleina	311
Henleinovy útěky.....	319
Konec Konrada Henleina.....	326
Rodina bez živitele	360
Prameny a literatura	372

Rodinné kořeny

Jistý Wilhelm Gerlich obhájil v roce 1939 na Filozofické fakultě Německé (Karlovy) univerzity dizertační práci na téma *Historie rodiny Henleinovy (Die Geschichte der Familie Henlein)*. Téma možná nepříliš zajímavé z hlediska věd historických, ovšem v každém případě konjunkturální až běda. Však také autor práce neopomněl v předmluvě vyslovit poděkování panu župnímu vedoucímu Dr. e. h. (*doktor ehrenhalber*, německá varianta titulu doktor honoris causa) Konradu Henleinovi (tou dobou říšskému místodržiteli v Sudetech a generálu SS), který jej prý pověřil (!) výzkumem své rodiny. Implicitním úkolem autorovým nepochybně bylo vylíčit rodové kořeny Konrada Henleina tak, aby podpořily po léta pracně utvářené legendy: legendu o Henleinově bojovném naturelu, o jeho „vrozených vůdcovských schopnostech“, o jeho „přirozené vyzařující autoritě“ založené už jeho předky a rovněž tak legendu o tuhém němectví, jež mělo být celému rodu vlastní, a to jak „rasově“, tak smýšlením.

Gerlich se snažil, seč mohl. Však také jeho práce musela vynít v žádaných intencích, jenže... Shromážděná fakta jaksi sama o sobě vypovídala mnohde jinak, ať už dizertant chtěl či nechtěl. Proto také *Historie rodiny Henleinovy* nebyla už po Gerlichově promoci připomínána, natož aby snad vyšla tiskem. Pro nás však může být Gerlichova dizertace, existující v jediném exempláři

v archivu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, zajímavým pramenem poznání.

V úvodní pasáži se Gerlich zabýval etymologií jména Henlein. Připomněl, že v některých archivních fondech se lze setkat rovněž s variantou Hähnlein (což vlastně znamená Kohoutek). Gerlich v této souvislosti uvedl, že kupříkladu v církevních knihách je psáno o Henleinově prapříbuzném Lorenzi Hähnleinovi ze Žlutic. Rodina, respektive rod nesl údajně nejprve jméno **Heinlein**, a teprve ve druhé polovině 18. století převzala sudetoněmecká větev rodu jméno **Henlein**. (Bylo by možná zajímavé zjistit, zda s někdejším sudetským gauleiterem není přes generace skoro-spřízněn světoznámý autor sci-fi literatury Peter Heinlein...)

Podle Gerlicha existují dvě varianty výkladu vzniku původního jména Heinlein.

Variantou první je odvození tohoto jména od místního názvu. Kmen jména Hein- (nebo též Hayn-, Hain-, Hahn- či Hagen-) byl prý poprvé doložen jako součást místního názvu Probsthayn roku 1242. Ovšem pravděpodobnější vysvětlení podle Gerlicha spočívá v tom, že jména Hein a Heinlein jsou zkrácené, respektive odvozené formy německého křestního jména Heinrich.

Jakéhosi praotce Heinleina vypátral Gerlich v 17. století: jednalo se o Philippa Heinleina pocházejícího z Betzensteinu ve Francké juře, tedy ve středohoří na severu Bavorska; městečko tou dobou patřilo Norimberku. Kdy se praotec Heinlein narodil, není známo. Poprvé se jeho jméno objevilo v jedné smlouvě z roku 1675, kdy Heinlein přesídlil do obce Castell v kraji Mainfranken, východní části bavorského kraje Horní Franky, a od příbuzných své manželky koupil dvůr zvaný *zu Trautberg*.

Pokračovatelem rodu se stal syn Georg Philipp Heinlein, jenž žil v osadě Greuth u Castellu. Georgovi potomci rozštěpili rod na dvě části. Nadále přetrvávala greuthská linie; Gerlich se dobral ke zjištění, že v době, kdy psal svou dizertaci, byla majitelkou dědičného statku Heinleinových v Greuthu Anna Magdalena Heinleinová (narozená v roce 1875).

Takzvanou sudetoněmeckou linii rodu Heinleinových založil nejmladší syn Georgův, Lorentz Philipp Heinlein, narozený 14. května 1721. Lorenzovi se totiž podařilo to, co se nezdařilo jeho otci –, byť ten prý velmi chtěl, kvůli chudobě – opustit rodnou hroudu. Ve svých sedmnácti letech nastoupil Lorentz Heinlein jako čeledín do služby k jistému statkáři. Hrubě se mu tam prý nelíbilo. A poté, co ho statkář odmítl pustit na třetí svatbu jeho otce (druhé, ale i třetí sňatky byly u Heinleinů, tedy mužů, běžné), jednoduše ze statku utekl. V Castellu natrefil na rakouské verbíře; oblékl tedy uniformu a odtáhl s armádou do Maďarska.

Gerlich zjistil, že v roce 1750 byl Lorentz Heinlein vojínem 54. pěšího pluku a sloužil v Německém Brodě. V následujících letech pobýval v posádkách v Praze, Novém Jičíně, Holešově a Znojmě. Dotáhl to na feldvébla, čili šikovatele, a ve vojenském řemesle pokračoval i jeho syn Lorenz Phillip Heinlein. Ten byl po několika letech v armádě přijat do nižší finanční, tedy celní služby, a založil tak profesní heinleinovskou, respektive henleinovskou generační řadu subalterních celníků a pohraničnicků. Lorenz vykonával službu v Horním Slavkově, Nejdku, Liberci, Ústí nad Labem, Dražově u Karlových Varů a v Bochově u Žlutic. Ve Žluticích se nakonec usadil. Z jeho třinácti dětí, jež měl ze dvou manželství, se některé nedožily vyššího věku. Právě u Lorenze došlo bez jakéhokoli zdůvodnění (zřejmě kvůli

zjednodušení) k tomu, že jeho příjmení začalo být psáno jako **Henlein**, což pak beze změn platilo i pro jeho následovníky. Z Lorenzových dětí jsou připomínáni jen synové Franz Henlein, Martin Henlein a Philipp Franz Henlein, všichni, stejně jako jejich otec, celníci nižší služby. Jejich služební posudky se od sebe příliš nelišily: poslušní k nadřízeným, průměrných schopností, vytýkán jim byl nedostatek talentu a znalostí.

Všimněme si více Philippa Henleina, neboť od něj vede větev přímo k budoucímu „vůdci sudetských Němců“.

„Asi můžeme věřit (sic!), že Philipp, stejně jako mnozí členové rodiny Henleinových, byl ostře bojovného a útočného založení,“ napsal, nepochybně dle intencí příslušného ideového zadání, Gerlich, a přání se tak stalo myšlenkou. Jenže obratem Gerlich uvádí, že Philipp Henlein byl hodnocen jako muž prostředních schopností; vytýkáno mu, že službu zanedbává a zabývá se raději obuvnictvím, a rovněž tak málo talentu pro výkon služby!

Pracovně pobýval Philipp Henlein mimo jiné v Rychnově u Jablonce, kde se pak také usadil.

Za pozoruhodné lze mít, že už praprabába „vůdce sudetských Němců“ byla – Češka! Nejen tedy pouze jeho matka! V roce 1804 se totiž Philipp oženil s Františkou Krausovou, dcerou rolníka z Loučně u Nymburka, s níž měl devět dětí. Zmiňme se o dvou z nich. Jeden ze synů dostal křestní jméno Konrad (mimo jiné sloužil, stejně jako jeho bratr Paul, u pohraniční stráže na německé hranici jako poddůstojník); byl to první nositel tohoto křestního jména v rodu Henleinových. Praděd sudetoněmeckého „vůdce“, Philippův nejstarší syn Johann Nepomuk Henlein, žijící v Rychnově, rozhodně nevykazoval ono tvrdošíjně zdůrazňované „bojovné a útočné založení“. Aby se vyhnul vojenské službě,

aby jí vpravdě **utekl**, ládovoal se Johann, takto povoláním malíř dóz, různými léčivý a jinými chemikáliemi tak, že si natrvalo zničil zdraví.

Henleinové a jejich útěky, to je, jak dále seznáme, rodový fenomén!

Ovšem i tak měl Johann šest dětí – včetně Konrada, narozeného 8. ledna 1845, děda budoucího „vůdce“. Konrad Henlein nejstarší, malíř řemeslnických výrobků různého druhu, byl dvakrát ženat (podruhé se svou sestřenicí) a měl celkem 15 dětí.

Konrad Henlein starší

Pokračovatelem rodu se stal jeho syn Konrad, narozený v Rychnově 12. dubna 1870. Henlein starší navštěvoval obchodní školu a poté pracoval jako účetní v papírně a též jako správce skladu u firmy Ignaz Ginzkey ve Vratislavicích. (Ignaz Ginzkey, zakladatel továrny na koberce a spoluzakladatel vratislavického pivovaru, byl jedním z největších továrníků v Čechách; připomínán bývá v trojlístku nejznámějších vratislavických rodáků vedle Ferdinanda Porscheho a – Konrada Henleina.) Jako účetní u firmy Ginzkey pracoval jistý Eduard Dvořáček, Čech, který se však ke své národnosti z praktických důvodů nehlásil. S jeho dcerou Hedvigou Annou Dvořáčkovou, tedy už druhou Češkou v této linii rodu Henleinových, se Konrad Henlein 4. června 1895 oženil. (Matka Hedwigy, Augusta Nöhringová, byla Němka.) O tři roky později přišel na svět budoucí „vůdce sudetských Němců“ Konrad Henlein, vystupující jako Němec non plus ultra...

Německý historik Johann W. Brügel svého času upozornil na to, že vlastně celý život budoucího „vůdce sudetských Němců“

provázely lži, mýty, mnohdy velmi pracně budované. „Začalo to už jeho původem: zatajoval, že má českou matku,“ napsal o Henleinovi Brügel.

Americký historik Ronald Smelser konstatoval, že „je příznačné, že za celou svoji kariéru neudělal [Henlein] nikdy žádné prohlášení ohledně svých českých rodových aspektů. [...] Henlein si dal spíše práci se zakrýváním svého původu“.

Není však čemu se divit. Pro Henleina musel být jeho původ, jeho poločeská matka a česká praprababička zdrojem trvalého traumatu. Traumatu o to většího, že Henlein byl svého času předákem a ideologem německého tělovýchovného (turnerského) hnutí, jehož podstatnou složkou ideologie byl národovecky založený rasismus, v jehož pojetí se Henlein vlastně ani nemohl pokládat za pravého Němce! Podle směrnic Německého turnerského svazu z roku 1920 (!) totiž platilo – ohledně zvrácených představ o „rasové čistotě“ členské základny – že „potomstvo vždy, jak tělesně, tak duševně, následuje nižší rasu“. Za rasově méněcenné platili v každém ohledu – Češi.

Počátkem roku 1941 zahájilo vedení nacistické strany (NSDAP) v sudetské župě rozsáhlou akci poněmčování neněmeckých jmen místního německého obyvatelstva.

Podnětem pro tuto akci byl takzvaný pamětní spis (*Denkschrift*) o rasově-politických poměrech v česko-moravském prostoru, vypracovaný na Heydrichův pokyn. Ve spisu bylo mimo jiné znepokojivě konstatováno, že Sudety patří mezi nejvíce rasově oslabená území říše, přičemž „rasový obraz českého národa je dnes podstatně příznivější než u sudetoněmeckého obyvatelstva“ (sic!). Se změnami svých jmen, respektive příjmení měli začít činovníci NSDAP. Ukázalo se, že podíl českých příjmení mezi

sudetskými Němci je překvapivě velký: na půl milionu osob mělo původně česká příjmení! Župní vedoucí NSDAP a říšský místodržitel Henlein šel příkladem a požádal o změnu podoby rodného příjmení své matky z Dvořáček na Dworaschek. To však neodpovídalo příslušné směrnicí, podle které „pouhý německý přepis rodných jmen českého původu“ byl „nepřijatelný“.

Henleinova žádost o změnu tak kupodivu neprocházela hladce. Teprve v červenci 1944 obdržel nový rodný list (!) s tím, že rodné příjmení jeho matky se mění na vytožené Dworaschek.

Konrad Henlein starší byl přičinlivé a neklidné povahy.

Nepochybně pracovitý a obchodně zdatný, pobýval se svou rodinou ve Vídni; poté, jako zaměstnanec firmy Winter,

Budova rychnovského Vzájemného spořitelního a úvěrového spolku (dnes sídlo městského úřadu). V prvním poschodí bydleli Henleinovi.

v Linci, a nato ve Znojmě, kde začal jeho stejnojmenný syn navštěvovat německou obecnou školu. Roku 1906 se rodina Henleinova vrátila do Rychnova. Henlein starší zde zprvu mimo jiné obchodoval se sklem. V roce 1910 se stal jednatelem místního spořitelního a záložního spolku, jehož ředitelem se stal v roce 1917. (Mimo jiné na jeho působení upomíná pamětní deska, umístěná opět ve vestibulu rychnovské radnice!) Henlein senior také dobře seznal, že hmotnému prospěchu velmi dobře slouží, jsou-li hospodářské funkce provázány s pozicemi politickými.

Pamětní deska ve vestibulu rychnovské radnice věnovaná těm, kdož se zasloužili o výstavbu budovy. Zřejmě jediná pamětní deska na světě nesoucí jméno Konrad Henlein.

V německy psané *Historii města Rychnova* od 1. ledna 1901, sestavené kronikářem Wilhelmem Preisslerem na základě obecních protokolů, církevních knih a dalších pramenů, se lze dočíst ohledně roku 1914: „Toto zasedání městského zastupitelstva z 26. února 1914 bylo poslední, jež vedl starosta Anton Hübner. Poté, co vyšla na světlo denní ta skutečnost, že pan Hübner hrál ve věci zabeďnění hnojiště Antona Peukerta dvojí roli, když jako starosta nejdříve zabeďnění hnojiště nařídil a potom pro Antona Peukerta vlastní rukou odvolání proti svému vlastnímu rozhodnutí sepsal, nebylo možné, aby dále zaujímal čestné postavení

Za těmito dveřmi měli Henleinovi byt.

*Konrad Henleins' Geburtsbaus in
Maffersdorf am Wahltag 1935.*

*Foto Klabal
Maffersdorf ~*

*Henleinův rodný dům ve Vratislavicích, vyzdoben při příležitosti
parlamentních voleb v roce 1935.*

starosty, a tak se vzdal po třinácti letech nezávadného vedení obecních věcí svého úřadu starosty 31. března, stížen pověstí nečestnosti.“ Kauza zabeđeného hnojiště otevřela cestu k vrcholu kariéry Konrada Henleina seniora. Dne 20. dubna 1914 (jen nás teď napadlo: jakémusi Hitlerovi je právě toho dne pětadvacet let!) byl Konrad Henlein st. zvolen – většinou 24 hlasů proti 13 – starostou města Rychnova.

Nový pan starosta byl pilný, pracovitý, vrchnosti tradičně „po henleinovsku“ oddaný.

Na zasedání městského zastupitelstva, konaném 5. července 1914, připomněl, slovy kronikáře Preisslera, „velké neštěstí, které se přihodilo našemu vznešenému císaři. Dne 28. června padla jeho c. k. jasnost, nejmilostivější pan arcivévoda, následník trůnu Franz Ferdinand, společně se svou chotí, vévodkyní

... a jeho dnešní podoba

z Hohenbergu, za oběť hanebnému atentátu v Sarajevu. Náš staříčkový vládce, náš právě sotva uzdravený mocnář, musí na sebe nechat dopadnout tuto opětovnou těžkou ránu osudu. Místo pokoje a radosti v pozdních dnech života pouze těžký smutek, hluboká bolest a nové starosti. Pan starosta Henlein a ředitel měšťanské školy Wander navštívili c. k. okresní hejtmanství a tam jménem města a školy vyjádřili soustrast“.

Konrad Henlein junior

Konrad Henlein mladší se narodil 6. května 1898 v 11 hodin ve Vratislavicích, v domě svých prarodičů z matčiny strany. (Jeho sestra Margarethe, jediný jeho sourozenec, přišla na svět v Linci 10. ledna 1901. Můžeme hned dodat, že Margarethe Henleinová

absolvovala učitelský ústav v Liberci a pracovala pak jako kojenecská sestra a ošetrovatelka. Nikdy se neprovdala a žila společně se svými rodiči v Rychnově. Byla to prý hodná, zakřiknutá dívka, mezi lidmi oblíbená, nezajímající se o politiku.)

Existuje Henleinův horoskop. Jakýsi anonymní astrolog si dal práci s tím, aby podle postavení planet určil Henleinovo založení a jeho charakteristické vlastnosti. Pro pobavení i pro případné porovnání astrologových závěrů se skutečností budiž citováno z tohoto horoskopu (zveřejněného ve francouzštině), jenž jakoby oslovuje zkoumaného jedince:

„S vaší intuitivní a bystrou senzualitou a stejně tak podrážděnou citovostí jsou vaše emoce, Konrade, tajné, prudké, hluboké a smyslné. [...] Vaše city jsou někdy tak silné, že cítíte povinnost je potlačovat, ale čím více se kontrolujete, tím více roste jejich síla. Tak se také může v různých situacích probouzet vaše žárlivost a nevraživost, a překročit práh, jenž by mohl velmi šokovat. Bez uvážlivosti byste se tedy mohl chovat agresivně. [...] Je také pravdou, že byste mohl konat zlo. [...] Vaše emoce jsou často prodchnuty erotikou. [...] Pln dobré myšli, rozšafný, metodický a disciplinovaný, můžete dobře vést různé projekty, které vás však často budou velmi ovlivňovat ve vašich názorech a chování. Ovšem jistou tendencí k netolerantnosti a předpojatým myšlenkám riskujete, že někdy budete šokovat své okolí, které by od vás rádo vidělo větší pružnost namísto odmítání všeho, co není bezprostředně ověřené. [...] Díky své přirozené nestálosti se neustále přizpůsobujete tomu, abyste co nejlépe pronikl na pozice, po kterých prahnete, a váš profesionální úspěch často závisí na vaší schopnosti porozumět změnám – to je klíč k úspěchu. S tak velkou ohebností se můžete zabývat simultánními činnostmi; v každém případě

je malá pravděpodobnost, že budete dělat kariéru na stejném úseku po celý svůj život.“

Konrad Henlein vyrůstal jako poslušný, pilný, spíše zakřiknutý a tělesně slabší chlapec.

Po absolvování měšťanské školy v Rychnově studoval na Obchodní akademii v Jablonci. Tato škola byla líhní úřednického dorostu pro místní továrny. O mnoho let později, roku 1938, se bude Henleinův osobní tajemník a oficiální životopisec Rudolf Jahn usilovně snažit, aby ze života nevýrazného a průměrného chlapce vykřesal neklamně vrozené rysy budoucího „vůdce

Malý Henlein s maminkou a oběma babičkami.

sudetských Němců“. Hrál Henlein jako chlapec na hudební nástroje, kytaru, housle a tahací harmoniku? Pak musel být už na obecné škole v dětské kapele dirigentem! Byl snad tělesně slabý? Pak pod vedením svého otce cvičil v turnerském spolku natolik usilovně, že se stal silákem a díky tomu vůdcem mládeže ve městě! Pravdou však je, že mladý Konrad Henlein se nikterak neupínal na jakékoli vůdcovství v čemkoli, mnohem více si hleděl veselých prožitků studentského života na střední škole. Uměl hrát, jak už jsme uvedli, na hudební nástroje, dobře zpíval, rád se s kamarády napil (ba v hospodách občas za pití platil právě hrou na kytaru či harmoniku), ale i do té tělocvičny zašel. Formovalo jej především maloměstské německé prostředí, včetně střední školy, ale také nacionalismem, úctou k vrchnosti a vypočítavostí oplývající otec.

V první světové válce

První světová válka znamenala pro otce i syna Henleinových velevýznamný životní zlom.

Tak především pan starosta Henlein: coby teprve pětáctýřicetiletý zřejmě s hrůzou seznal, že vojenská povinnost v řadách domobrany byla v roce 1915 rozšířena na ročníky 1866 až 1877, a jeho vlastenecká uvědomělost byla náhle tatam. „V Rychnově museli starosta Konrad Henlein a policista Josef Ulrich jít k odvodu a byli shledáni schopnými. Starosta byl však pozdějším rozhodnutím od narukování až na další osvobozen,“ zaznamenal kronikář Preissler.

Ovšem Henlein starší ještě neměl vyhráno. Dokonce se kvůli němu mimořádně sešlo 27. ledna 1916 městské zastupitelstvo. Radní Tischer na schůzi informoval, že „pan starosta Konrad Henlein bude 26. února v Turnově prohlédnut při odvodu domobrany a bylo by tedy nutné požádat o zproštění, případně o odložení termínu jeho narukování“. Co s tím?

Radní, v čele se zuby nehty se vojně bránícím Henleinem, se usnesli takto: „Bylo jednohlasně rozhodnuto, aby za tímto účelem byla advokátem panem Dr. Thiebenem sepsána žádost, a pány Josefem Pilzem z č. p. 188 a Josefem Ulrichem z č. p. 495 pak předána Okresnímu hejtmanství v Jablonci. Žádost by měla být proto sestavena, že pan starosta Henlein je nepostradatelný

ve své funkci starosty, dále člena okresního zásobovacího výboru, stejně jako předsedy obecního zásobovacího výboru atd.“

Henlein starší byl nato definitivně „vyreklamován“ z vojenské služby.

Lze se však domnívat, že v době, kdy z Rychnova odcházely k vojsku stovky mužů a do jejich rodin přicházelo čím dál více úmrtních oznámení, nezůstalo vykutálené „vyreklamování“ pana starosty tajemstvím. Tedy že Henlein mladší byl zřejmě nucen hájit čest rodiny. A možná, že jen a jen proto, nikoli z mladistvého nadšení pro monarchii a jí vedenou válku, se toho samého roku, hned po maturitě, dobrovolně přihlásil do armády.

Na frontu

„Konrad Henlein vypráví jen zřídka a nerad o svých zážitcích ve válce,“ uvedl v první knižně vydané Henleinově biografii roku 1938, dílu to náležitě patetickém a patričně laděném, neboť především propagandistickém, Henleinův tajemník Rudolf Jahn. „Vážnost těchto událostí je hluboce pohřbena v jeho duši. Ten, kdo je při tom, když se Konrad Henlein sejde s frontovými kamarády nebo s přáteli, věcně a strohými slovy hovoří o válečných vzpomínkách, tuší, jak velkou hrůzou tento muž prošel v mladých letech.“

To Walter Brand, muž, který v letech 1932–1935 doslova „udělal“ Henleina jako jeho alter ego a svého času mu stál nejbližší (viz následující), měl jiné zkušenosti. Vzpomínaje na spoluzití s Henleinem v Aši počátkem třicátých let, napsal ve svých pamětech: „Už tehdy mě napadlo, že Konrad Henlein má příliš ‚plná ústa‘, zvláště když líčil své zážitky z války. [...] Přišlo mi také,

že se silně vychloubá, což byla vlastnost, kterou jsem později v politickém boji, jež jsem vedl těsně při Konradu Henleinovi, musel bohužel dost často potvrdit.“

Německá historička Veronika Arndtová trefně konstatovala ve své práci, věnované Sudetoněmecké straně a Henleinovi: „Ačkoliv pozdější nacistické biografie se snažily, aby v dobách Henleinovy vojenské služby vyvstávaly jeho vůdčovské a heroické rysy jako předzvěst patetické budoucnosti, opak byl pravdou. Henlein nevykazoval žádné velké sklony k důstojnickému povolání.“

O to víc se pak musel snažit Jahn a další.

Jako abiturient požíval rekrut Henlein výhod jednoročního dobrovolníka. Mohl si tak mimo jiné vybrat těleso, ve kterém bude sloužit. Volba padla na 3. tyrolský pluk císařských myslivců, platící za prestižní. U pluku, umístěném v rakouském Lambachu,

Henlein v důstojnické škole: sedící třetí zleva.

prodělal Henlein základní vojenský výcvik a poté byl, jako „jednoročák“, poslán do tříměsíční důstojnické školy ve Steyeru. Osobní životopisec Henleinův, budoucí SS-Hauptsturmführer Jahn, napsal, že výcvik Henleinovi přímo „dělal radost“ a že byl velmi dobrým střelcem (jak jinak), byť kvůli poranění pravého oka kamenem z dětských let musel střílet v poloze leváka. Po absolvování důstojnické školy, v září 1916, se Henlein vrátil, už coby desátník, do Lambachu k 3. rotě 3. pluku. Krátce nato byl přeložen do Štýrského Hradce k 27. pěšímu pluku, se kterým odešel počátkem roku 1917 na italskou frontu.

V březnu 1917 byl kaprál Henlein, jako velitel družstva, se svou jednotkou na Col di Lana, v létě toho roku se ocitl v jižním Tyrolsku na Monte Forno. Tady se podle životopisce Jahna odehrály hlavní Henleinovy hrdinské skutky. „Vyzbrojen puškou a granáty vyskakuje Konrad Henlein se svou skupinou ze zákopů a vyráží k obranné linii,“ líčil dramaticky Jahn. „Byl to první zápas, který prožil. Po hodinách zuřivého dělostřeleckého ostřelování se jejich pozice docela změnila. Více než dva metry hluboké zákopy nebylo možné poznat. [...] Konrad Henlein vyhledal úkryt. Vtom ho naplnil zvláštní pocit a z neurčitého popudu toto místo opustil. O několik vteřin později tam dopadl granát.“ Po boji pak „všechny kryty byly rozbité, vše, co vojáci měli, bylo zničeno, rovněž tak Henleinova tahací harmonika, věrná to družka mnoha kamarádkých hodin“. Po bojích na Monte Forno, kde Henleinův prapor zaznamenal těžké ztráty, a nedostávalo se nižších velitelů, stal se z desátníka Henleina praporčík Henlein, tedy nositel nejnižší důstojnické hodnosti, a zároveň velitel čety. Domů Henlein dopisem oznámil, že byl navržen na dekorování takzvanou malou stříbrnou medailí za statečnost a bronzovou medailí za bojové zásluhy.

Ale také doma, v Rychnově, se vyznamenávalo!

Dne 9. září 1917, na zasedání městského zastupitelstva, oznámil ředitel měšťanské školy Wander, že vrchnost udělila panu starostovi Henleinovi za jeho zásluhy Válečný kříž II. třídy, ačkoliv, jak už víme, se pan starosta vojenské službě obratně vyhnul...

Vojenská kariéra Henleina juniora však spěla k rychlému konci.

Dne 18. listopadu 1917 došlo prý k události, kdy byl jeho život do slova na vlásku. Kterýsi důstojník české národnosti (jak patřičně zdůraznil Jahn!) požádal Henleina o signální pistoli a osvětlovací munici. Henlein mu vyhověl. Ovšem Čech nabíjel pistoli tak lajdácky, že zbraň spustila a střela Henleina zasáhla. Naštěstí ji

Praporčík c. k. armády Konrad Henlein.

zachytilo kovové pouzdro na cigarety, jež měl Henlein v kapse. Český důstojník nato padl na kolena a k smrti vyděšen jej prosil o odpuštění... Inu – mohlo se stát. Toho dne Henlein absolvoval svůj poslední boj a mohl tedy podle Jahna naposledy prokázat svoji pověstnou statečnost. „Italové se přiblížili k zákopům. Jeden italský důstojník zvolal: ‚Důstojníci, předstoupit!‘ Konrad byl jediným důstojníkem mezi vojáky v krytu. Všichni ho zapřísahali, někteří se slzami v očích, aby se nehlásil a sundal si distinkce. Tyto žádosti rázně odmítl: ‚Já jsem důstojník a jím také zůstanu, děj se co děj. Napište mým rodičům, jak jsem zahynul!‘ V tomto okamžiku odchodu cítil ještě jednu lásku a věrnost svých kamarádů.“ Když byl Henlein už jako zajatec odváděn italskými vojáky, spustila rakouská artilerie a Henlein byl zraněn střepinou. Tedy svými, nikoli nepřitelem. Léčil se pak v nemocnici ve Veroně a potom byl spolu s dalšími zajatci převezen do zajateckého tábora na ostrově Afinara u Sardinie. Válka tak pro něj skončila. Čekaly jej skoro dva roky bezstarostného, možná spokojeného života.

V zajetí

V lednu roku 1918 psal Henlein ze zajetí rodičům: „Pilně cvičím, založili jsme také pěvecký spolek. Mám už zase kytaru a máme dostat i jiné nástroje. Toho času se zabývám studiem jazyků: italštiny, francouzštiny, angličtiny a češtiny. Někdy je to tady veselé. Vánoce a Silvestr byly skutečně krásné.“ V jiném dopise oznamoval: „Můj denní rozvrh vypadá nyní takto: od šesti do půl sedmé lehká atletika, od půl sedmé do osmi plavání a skoky do vody. Od půl deváté do deseti maďarština, pak až do oběda čeština. Po jídle si do dvou hodin čtu a pak jdu na pláž opalovat

se a koupat. [...] Po večeri tak ještě hodinu studuji, následuje cvičení na bradlech a šerm fleretem, a to třikrát týdně. Jsem předcvičovatelem prvního družstva a z mých žáků se stali skvělí turneři. Šermu mě učí jeden šermířský mistr z Vídně.“

V zajateckém táboře (stojící druhý zleva).

Konrad Henlein junior v zajetí nerušeně sportoval, muzicíroval, učil se jazyky a četl. Nedokážeme říct, nakolik byl informován o dění ve své vlasti, zejména pak o rozkladu a rozpadu monarchie. Již citovaná V. Arndtová uvedla, že Henlein senior složil funkci starosty Rychnova na protest proti založení ČSR. Čeští publicisté Biman a Malíř, autoři knihy *Kariéra učitele tělocviku*, obdobně napsali, že Henlein st. odstoupil v listopadu 1918

z funkce starosty, „a dal tak demonstrativně najevo svůj negativní postoj k Československé republice“.

Bylo tomu však jinak. Jde o další mýtus, další legendu.

Henleinovi po generace nevykazovali heroické pózy. Měli ale vykutálený smysl pro svůj prospěch, a pokud se ocitli v situaci, jejíž řešení bylo buď nad jejich síly, nebo jim hrozilo újmou, jednoduše – **utíkali!** Nebo útekem vyhrožovali, aby dosáhli svého.

V Preisslerově rychnovské kronice totiž stojí, že na zasedání městského zastupitelstva konaném 15. září 1918 (!) „učinil pan starosta Konrad Henlein oznámení, že musí s koncem účetního roku s ohledem na své zdraví odstoupit z vedení obecních věcí, a poděkoval zastupitelstvu za vzájemnou důvěru a všem spolupracovníkům za poskytnutou pomoc“.

Pan starosta, těšící se dobrému zdraví, nepochybně vycítil (což nebylo těžké), že válka je prohraná, s monarchií je to nahnuté a bude tedy lépe v tichosti – zmizet z veřejného života. Ovšem roky, které měly přijít, si žádaly, aby tento útek Henleina staršího byl vykládán v duchu budovaných legend – v tomto případě legendy o hrdinné nesmiřitelnosti s Čechy.

Návrat domů: do republiky

Do Rychnova se Konrad Henlein junior vrátil 26. srpna 1919.

Odjížděl válčit jako příslušník panského národa, vracel se jako příslušník neprivilegované národnostní menšiny.

Bývalý důstojník neexistující monarchie přijel do Československé republiky, kterou – stejně jako většina jeho národa – za svou nepřijal a za pár let jí vydatně pomohl do hrobu.

Práci sehnal hned: nastoupil jako úředník nejprve do pobočky České obchodní banky, zakrátko pak do jablonecké filiálky Úvěrového ústavu Němců (*Kreditanstalt der Deutschen*). Nelíbilo se mu tam. Ovšem hmotnou nouzí zřejmě netrpěl, ostatně nejen on; Liberecko a Jablonecko se po válce rychle rozmáhaly.

Psal-li kronikář Preissler koncem roku 1918, že „naše obyvatelstvo bylo rádo, že dlouhá, lidstvo vraždící válka byla u konce a většina národa se odevzdala dobrovolně svému novému osudu. Bylo mu po nekonečném utrpení lhostejno, v jaké státní formě bude trávit svůj další život. Snad ale byli všichni zaníceni tou radostně nadějnou myšlenkou, že nyní je všechna bída u konce, a že nyní konečně opět budou znít zvony míru a ohlásí lepší čas, ve kterém bude opět dostatek potravin a dalších potřebných věcí k mání za bývalé mírové ceny“, pak o roku 1920 s jistou pýchou zaznamenal: „Poměry pracujících se k naší spokojenosti začaly po uzavření míru zlepšovat. Díky válečným reparacím a náhradám, požadovaným od mocností Středu, plynuly do národního majetku států vítězných sil nepočítané miliardy. Cizí národy hýřily v přehnaném luxusu, naše sklenářské a pasířské výrobky nacházely potřebný odbyt za jakoukoli požadovanou cenu. Naše obyvatelstvo opět ožilo po válkou vyvolaných strádáních opravdovým zlatým deštěm. Ačkoli potraviny a spotřební zboží byly také ještě drahé, dělnictvo vydělávalo dost peněz, aby mohlo zaplatit každou požadovanou cenu.“

A ještě jednu událost z roku 1920 kronikář zaznamenal: v Rychnově byla založena místní organizace nacistické strany, v letech 1919–1933 legálně působící v ČSR: Německé nacionálněsocialistické dělnické strany (*Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei* – DNSAP).

Válečný veterán Henlein je frustrován poválečnou realitou podobně jako mnoho jiných mladých mužů z jeho generace.

Nemá blízké přátele.

Nemá dívku, tedy „známost“.

Práce ho nebaví, nevidí v ní perspektivu. Nudí se.

Rodina se mu snaží pomáhat.

Sestra Margarete chce, aby její bratr byl více společenský, nezavíral se zasmušilý doma. Vymyslí tedy skvělou věc: přihlásí sebe i Konrada do tanečních! Společensky vždy poněkud neotesaný a rozpačitý Henlein zprvu souhlasí. Po třetí lekci to však vzdává...

A na svět se klube jeho zřejmě **první pokus o útěk**, vlastně vyhrožování jím.

Už jen to, jak zjistí, a v dalších letech bude účinně využívat, že dokáže přimět okolí k tomu, aby jednalo a chovalo se tak, jak on potřebuje.

Pojeďte do Japonska! sděluje s patričnou pózou vyjevené rodině, najímají tam prý bývalé důstojníky s bojovými zkušenostmi. A nechá se jako trucovité dítě přemlouvát rodiči, aby od svého úmyslu upustil...

Zkouší to taky v politice.

Stává se členem sudetoněmecké nacistické strany DNSAP. Jde o fakt v poválečných pracích o Henleinovi neuváděný a životopiscem Jahnem jen zcela okrajově zmíněný. Ovšem i to má svou příčinu. Legenda „politicky nepopsaného listu“ provázela promyšleně Henleina od okamžiku jeho raketového vstupu do velké politiky v roce 1933 a pak už nebyl důvod ji korigovat.

Ale válečný veterán Konrad Henlein přece jen objeví svůj svět, kde se bude cítit dobře, kde najde nejen sám sebe, ale i přátele,

z nichž někteří budou mít na jeho další život osudový vliv. Tento svět se jmenuje Německý turnerský čili tělovýchovný svaz. Svět *sui generis*.

Svět opravdu sám pro sebe.

V Německém turnerském svazu

Turnerství a turneři

Německé Turnerské noviny (*Turnzeitung*) přinesly 15. prosince 1921 tento článek: „V Rychnově u Jablonce jsme zaznamenali mimořádný případ turnerské věrnosti a oddanosti. Konrad Henlein nejstarší, dobře známý v celé župě, je zakladatelem a čestným členem Německého turnerského spolku. Jeho vzhled, dlouhé bílé vousy, ostré rysy obličeje, má mnoho společného s turnerským otcem Jahnem, kterého také musel několikrát představovat při turnerských slavnostech. Konrad Henlein starší, syn Henleina nejstaršího, je nyní mluvčím spolku a jeho syn, Konrad Henlein mladší, turnwartem a okresním dietwartem.“

Složitou terminologii německého turnerství ještě objasníme; nyní je na místě pojednat o historii tohoto fenoménu se zvláštním ohledem na české země.

Prehistorie německého turnerského, tedy tělovýchovného hnutí, začíná u Friedricha Ludwiga Jahna (1778–1852). Tento muž si vytkl za cíl připravovat německou mládež v Prusku k boji proti francouzským okupantům. Své názory a představy vyložil ve spisu *Německé národovectví* (*Deutsches Volksthum*), vydaném v roce 1810, kde se údajně poprvé objevily „teze rabiátského xenofobního německého nacionalismu“.

Jahn usiloval o vznik velkého Německa, zahrnujícího Holandsko, Dánsko a Švýcarsko. Hlavním městem Velkoněmecka se měla stát Teutonia, jež měla být založena kdesi v Durynsku. „Rozdrobení na malé státy brání velikosti Německa na zeměkouli,“ psal Jahn. „Ten, kdo nechá svoje děti učit se francouzsky, je blázen. Ten, kdo v tom setrvá, prohřešuje se proti Duchu svatému. Avšak ten, kdo nechá své dcery učit se francouzsky, je stejné, jako kdyby je nechal učit se, jak se stát děvkou. Poláci, Francouzi, kněžouři, junkeři a Židi jsou neštěstím Německa.“ Jahn zaváděl pro mládež systém tělesných cvičení všeho druhu, od cvičení na náradí přes plavání, pěší turistiku a šerm. Zakládal sportovní prostranství (dnes bychom řekli hřiště či stadiony) a usiloval o to, aby tělovýchova byla zařazena do školních osnov. Ovšem tělovýchova orientovaná nejen na tělesnou zdatnost, nýbrž i na „vlasteneckou výchovu“, opřenou o vypjatý nacionalismus, šovinismus a antisemitismus. Základním principem turnerství tedy byla nedělitelná spojitost mezi získáváním tělesné zdatnosti a výchovou v duchu tezí ražených Jahnem a jeho spolupracovníky a následovníky.

Nešlo o nic nevinného.

V říjnu 1817, kdy turnerské hnutí dosáhlo jistého vrcholu (jen v Prusku existovalo v té době na 1 000 sportovišť), uskutečnila se turnerská takzvaná Wartburská slavnost, jejíž součástí se stalo první novodobé veřejné pálení knih „špatných“ autorů – jejich seznam sestavil osobně Jahn! Jahn stál také u zrodu turnerského hesla *frisch, fromm, fröhlich, frei*, později příznačných turnerských „čtyř F“. *Frisch*: čerstvě, svěže k dílu! *Fromm*: zbožně ve víře ve společenskou prospěšnost a trvalou hodnotu lidské práce! *Fröhlich*: vesele, radostně mezi sebou! *Frei*: svobodně a otevřeně

ve všem počínání! Čtyři F byla pak sestavena v turnerský znak, v takzvaný turnerský kříž, jenž byl jakousi syntézou nordického znaku štěstí a naděje, slunečního kola a hákového kříže.

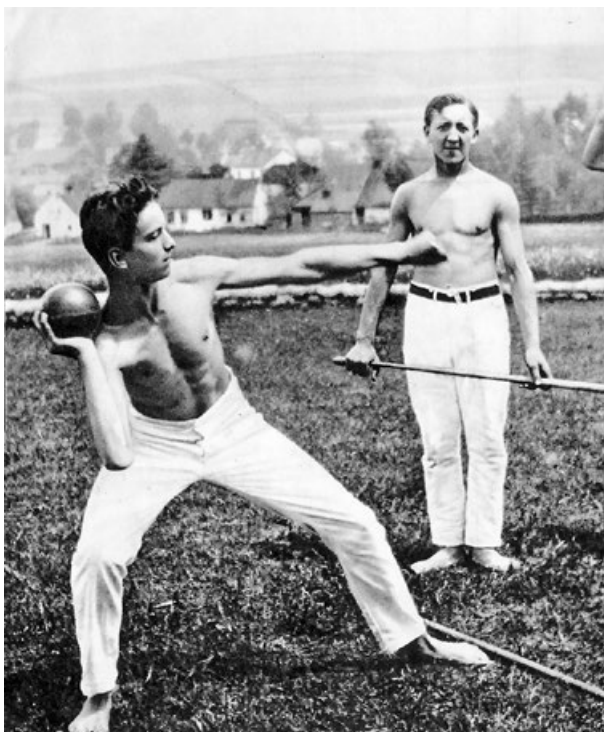
Od šedesátých let 19. století byly turnerské spolky zakládány také v českých zemích a v Rakousku, a to s veškerou ideologickou výbavou převzatou od F. L. Jahna. Ovšem nejstarším turnerským spolkem nejen v českých zemích, ale v celé monarchii, byl spolek, založený už roku 1849 v Aši. Od poloviny osmdesátých let 19. století byly turnerské spolky pod silným, ba dominantním vlivem všenněmeckých (*alldeutsch*) a antisemitských idejí Georga von Schönerera. Došlo dokonce k tomu, že do stanov turnerských organizací byl zaváděn takzvaný árijský paragraf, který neumožňoval členství Židům; v českých zemích se tak stalo v roce 1901.

Po rozpadu Rakouska-Uherska a po vzniku Československé republiky byl 23. listopadu 1919 založen v Ústí nad Labem Německý turnerský svaz (*Deutscher Turnverband* – DTV), a to jako organizace, která sice legálně působila v demokratické republice, avšak byla světem pro sebe více než jiná německá, zdánlivě nepolitická sdružení. Do své ideové výbavy převzala vše podstatné z tradičního turnerství, tedy rasismus, antisemitismus, antiklerikalismus, antisocialismus a všenněmectví. V pojetí panujícím v DTV byli Němci chápáni jako „národ, který nejčistěji ztělesňoval árijsko-nordicko-germánskou rasu“, a který „převyšuje všechny ostatní národy duchovně, kulturně, fyzicky, mravně a charakterově“.

Ve dvacátých letech minulého století byly v DTV čile propagovány ideje „odstranění židovství“, árijsko-germánských nadlidí a rasistického šlechtění lidí (eugeniky), představy o slovanských podlidech a všezahrnujícím boji národů o existenci.

Turner a cvičitel Henlein

Válečný veterán Konrad Henlein tedy konečně našel svůj svět, naplnění života mimo stěny bankovních kanceláří. V době založení DTV byl už tři měsíce doma v Rychnově a jal se čile pracovat v místním turnerském spolku. Na podzim roku 1919 se stal cvičitelem dětí a krátce nato i žen. Jednalo se o jeho první funkce v turnerském hnutí. Henlein byl vskutku pilný turner a zřejmě také dobrý cvičitel. Nelze mu upírat zapálenost a lásku

Mladý turner v rychnovském spolku DTV.

ke sportu, ale ani to, že duchovní svět turnerství se vším všudy mu zcela vyhovoval, našel se v něm a celý jej přijal za svůj.

Henleinův funkcionářský vzestup v DTV na místní a regionální úrovni byl poměrně rychlý.

V roce 1920 se stal rychnovským *Dietwartem*, tedy jakýmsi vzdělavatelem. Ovšem vzdělavatel není zcela výstižný překlad slova *Dietwart*. To samé se týká dalších funkcí v DTV: *Obmann*, *Turnwart* a *Säckelwart*. Vzhledem k tomu, že orientace v těchto pojmech činila potíže samotným Němcům, vysvětlil je sám Henlein počátkem třicátých let takto: „Turnerské hnutí zná jen tři vůdce. Jsou jimi: *Obmann* (čili předák, předseda), který je vůdcem celého správního obvodu a zastupuje jej navenek. *Turnwart* (hlavní cvičitel), jenž je podřízen *Obmannovi* a působí jako vůdce mužstva a jeho vychovatel. *Dietwart*, tedy vzdělavatel, podléhá jak *Turnwartovi*, tak *Obmannovi* a je nositelem národně politické práce.“ Dobovou hantýrkou bychom mohli označit *Dietwarta* za jakéhosi politruka, prosazovatele a strážce určité ideologie. Zbývá dodat, že méně významný *Säckelwart* měl v DTV na starosti finance, pořádání veřejných sbírek a podobně.

Toto rozložení nejvyšších funkcí v DTV, ať už se jednalo o místní, či celostátní úroveň, mělo prý dokonce jakýsi vyšší smysl, neboť, jak prohlásil svého času Henlein, „germánské státní vedení (král, státník, vojevůdce) odpovídá [...] turnerskému vedení (*Obmann*, *Turnwart*, *Dietwart*). Tato trojice představuje nejvyšší vůdčí těleso“.

Snaživý a pilný Henlein, při každé příležitosti připomínající své válečné zásluhy, postupoval rychle jako *Dietwart* i jako *Turnwart*. Roku 1921 byl zvolen *Turnwartem* rychnovského spolku; brzy nato se stal okresním *Dietwartem*, roku 1923 dokonce *Dietwartem*

Ještědsko-jizerské turnerské župy a v roce následujícím byl povolán do celostátního výboru *Dietwartů*.

DTV byl členěn na spolky a takzvané župy, tedy regionální organizace. Ve dvacátých letech existovalo v Československé republice na 1 000 lokálních spolků sdružených do roku 1927 v 15 župách; DTV byl vskutku masovou organizací, neboť v jeho řadách bylo tou dobou na 150 000 členů!

Co vše bylo za tak rychlým turnerským vzestupem bezvýznamného bankovního úředníka z Rychnova u Jablonce? Německý historik Andreas Luh se domnívá, že Henlein, postupující v době poválečného rozmachu DTV, kdy se také výrazně aktivizovala německá nacionalisticky orientovaná mládež, dostávající se do rozporu se „starými turnery“ a přežitými formami činnosti v DTV (v této souvislosti se hovoří o fenoménu její duchovně-intelektuální politizace), byl integrační postavou právě mezi mladými a staršími turnery. Jako dobrý sportovec, cvičitel a slušně vychovaný mladý muž se líbil starším. Mladým imponoval tím, že byl pro změny, po kterých volali. Staré si získával tím, že se – bylo-li třeba – projevoval jako *schönererian* a hlásil se k tuhé národovecko-rasistické výchově členů; před mladými pak hájil nové formy výchovy a cvičení. Ukázalo se tedy, že Henlein je jakousi „postavou integrace“, ideální osobností pro zacelování trhlin mezi mladými a starými členy DTV.

Heinrich Rutha

Rok 1923 byl pro Henleina osudový. V radě turnerské župy se totiž sblížil s mužem, který měl určující vliv na jeho další názorový a politický vývoj. S mužem, který se stal bez přehánění jakýmsi Henleinovým guru a spolu se dvěma dalšími osobnostmi